

ОМБОР БИНОЛАРИНИНГ ЭНГ АСОСИЙ ЗАРАРКУНАНДАЛАРИ ВА УЛАРГА ҚАРШИ КУРАШ ЧОРАЛАРИ

Аннотация: мақолада омбор узунбуруни ёки омбор митаси, омбор куяси каби ҳашаротларнинг тарқалиши, таърифи, ҳаёт кечириши, зарари ҳамда қарши кураш чоралари келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: зараркунанда, омбор узунбуруни, личинка, кўнғиз, ғумбак, *Calandra granaria* L., *Tinea granella* L., қарши кураш.

Омбор узунбуруни, ёки омбор митаси

Calandra granaria L.

Зарари. Омбор узунбуруни ун қана ва гуруч узунбуруни билан бир қаторда энг асосий омбор зараркунандаси ҳисобланади. У асосан жавдар, бугдой, арпа, баъзан маккажўхори, гуруч, баъзида ун ва ундан тайёрланган маҳсулотларга зарар етказиши.

Зарарланган озиқ-овқатнинг тўйимлилиги камаюди; омбор узунбуруни кўп тушган овқатни ейиш одам ва уй ҳайвонлари учун зарарлидир, чунки кўнғиз ва личинкаларнинг тезагида кантаридинга ўхшаш заҳарли моддалар бор. Узунбурун тушган уруғлар унвчанлигини қисман ёки бутунлай йўқотади.

Тарқалиши. Омбор узунбуруни ер юзидаги ҳамма омборларда учрайди.

Таърифи. Кўнғизининг узунлиги 2,4 мм, тўқ жигар ранг, баъзан қора бўлади; мўйловлари ва оёқлари қизил-кўнғир; боши чўзиқ бўлиб, узун хартумга айланган; танаси чўзиқ; орқасининг олди қисми катта, қанотустликларидан бир озгина калтароқ бўлиб, нуқта шаклидаги узунчоқ чуқурчалар билан қопланган, қанот устликларида узунасига кетган чуқур эгатчалар ва асоси қаварган ораликлар навбат билан учрайди; хартуми ингичка бўлиб, асосида чуқур бурмалари бор, кейинги қанотлари чала ривожланган.

Тухумининг узунлиги 0,71 мм гача етади, ранги аввал кулсимон бўлиб, ривожланган сайин сарғиш тусга кира боради. Личинкаси йўғон, кўпгина кўндаланг бурмалари бор, узунлиги 3 мм гача боради, оёқсиз, ранги оқ, боши сарғиш. Ғумбагининг узунлиги 3—5 мм, ранги оқ ёки сарғиш.

Ҳаёт кечириши. Омбор узунбуруни нуқул омборда табиатда эркин ҳолда яшайди. Узунбурунларнинг кўпчилиги биноларнинг тешик-ёриқларида кўнғиз стадиясида қишлайди; қисман эса личинкалик ва ғумбаклик стадиясида дон ичида қишлаб чиқади.

Кунлар исиши билан, тахминан омбор ҳарорати 10°C дан юқори кўтарилганда кўнғизлар жуфтлашади. Урғочи кўнғиз 25-30°C да кўпплаб тухум қўяди; 17°C дан паст ҳароратда тухум қўймайди. Кўнғиз имаголик стадиясида 6-7 ой ва ҳатто 10 ой яшайди. Урғочи кўнғиз 50 тадан 300 тагача, ўрта ҳисоб билан эса 160 та тухум қўяди. Урғочи кўнғиз тухумини донга, кўпинча унинг йўғон учига биттадан қўяди. Қуруқ дондан кўра нам донга кўпроқ тухум қўяди.

Тухумлардан 8-12 кунда личинкалар чиқади ва доннинг ичидаги мағзини еб қўяди. Узунбуруннинг ғумбаклик даври 1-2 ҳафта давом этади. Донни кўнғизнинг личинкаларигина эмас, балки вояга етган формалари ҳам зарарлайди. Омбор узунбуруни 40 кундан 60 кунгача овқатсиз яшай олади; ҳарорат қанча паст бўлса, у очликка шунча кўп

чидайди.

Tinea granella L.

Зарари. Омбор куяси асосан жавдар дони зараркунандаси бўлиб, кўпинча бугдой, арпа ва сули донига ҳам зиён етказиши. Куя тушган дон фойдаланиш учун бутунлай яроқсиз бўлиб қолади.

Тарқалиши. Омбор куяси ер юзидаги ҳамма омборларда учрайди.

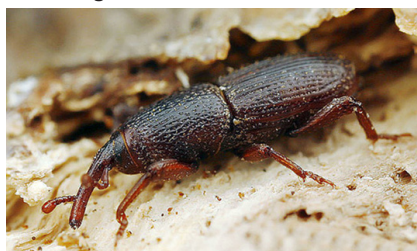
Таърифи. Омбор куяси капалагининг катталиги қанотларини ёзганда 9-14 мм бўлади. Олдинги қанотлари оқимтир бўлиб, ёйиқ кўнғир ва, қора доғлари ҳамда нуқталари бор; кейинги қанотлари кул ранг бўлиб, узун шокиласи бор; боши сарғиш-оқ тукли. Капалак тинч турганда қанотларини танасига тақаб, орқа томонини эса бир оз кўтариб туради. Тухуми жуда майда, оқимтир бўлиб, овал шаклдадир. Қуртининг узунлиги 1 см гача етади, хирароқ ёки сарғиш оқ, боши эса маллароқ-жигар рангда. Биринчи ва сўнги сегментида хитинлашган ва оч кўнғир тусли биттадан қалқони бор; шу билан бирга орқа қалқони энса қалқонига қараганда очроқ. Ғумбагининг узунлиги 4-7 мм, ранги кўнғир, учига иккита тикани бор.

Ҳаёт кечириши. Омбор куяси озиқланишни тамомлаган ва кўпинча, пилла ўраган қуртлик стадиясида қишлайди, кўкламда ғумбакка айланади. Ғумбаклик стадияси 10-15 кун давом этади. Ғумбакдан чиққан капалаклар донхоналарда учиб юради ва дон юзасига бир-иккитадан тарқатиб тухум қўяди. Куя 50-100 та тухум қўяди. Тухумлардан 10-15 кунда қуртлар чиқади. Улар доннинг ичини еб, заҳарли тезакларини қолдириб кетади. Бу тезакларда кантаридин деган заҳар бор. Қурт озиқланганда айрим донларни ўргимчак ипи билан бириктиради, шунга кўра, омборга тўкилган дон юзасида зарарланган дон, тезак ва ўргимчак ипидан иборат юмалоқланган бўлак пайдо бўлади. Бунинг ичида қуртлар яшайди ва озиқланади. Бир қурт ривожланиш даврида 20-40 та донга зарар етказиши. Дон қаттиқ зарарланса яхлит пўстага айланиб қолади. Донхонага тўкилган доннинг ичкарасига қурт кирмайди, унинг фақат юза қаватидаги донларга зарар етказиши.

Кузда қуртлар донни ташлаб, донхонанинг деворлари ва полига ўрмалаб чиқади-да, пилла ўрайди. Баъзи қуртлар куздаёқ зарарланган донлар орасида ғумбакка айланади. Куя йилига битта насл беради.

Тажрибамиз омбор зараркунандаларига қарши зараркунандалар сонига қараб, уч ба л л и системада аниқланди ва кураш чоралар ўтказилди.

Дон зараркунандалар тушганлигини ўз вақтида аниқлаш ўз вақтида тегишли чора кўришга ва нобудгарчиликнинг

олдини олишга имкон берди. Омбор зараркундаларининг кўпчилиги яширин ҳаёт кечириши ҳаммамизга маълум, шунинг учун юзаки қарашда сезилмайди.

Текширилатган бинонинг мумкин қадар анча жойидан бир оздан ахлат ва тўкилган дон олиниб, лабораторияда текширилди.

Донга омбор зараркундалари тушганлигини, шунингдек, донда қана борлигини билгандан кейин уларнинг зарарлаш даражаси бир килограмм маҳсулотдаги зараркундалар сонига қараб, у б а л л и системада аниқланди.

Омбор зараркундаларининг зарарлаш даражасини аниқлаш учун қуйидаги шкала белгиланди:

I даражада бир килограмм донда 1-4 та тирик ва ўлик дон зараркундалар топилди; II даражада 6-10 та дон зараркундалари топилди; III даражада 10 тадан ортиқ дон зараркундалари топилди.

Омбор қанаси тушган бир килограмм донда: I даражада-20 тагача; II даражада 20 тадан ортиқ қана топилди; III даражада дон элангандан кейин каналар ғуж бўлиб юрганлиги аниқланди.

Бошқа омбор зараркундалари нечоғлик тушганлигини аниқлаш учун бир килограмм маҳсулотдаги зараркундалар саналди.

Омбор зараркундаларини к и м ё в и й ф у м и г а ц и я методи билан кураш чоралар олиб борилди. Бу иш тажрибали мутахассислар тамонидан олиб борилди, ва фумигация қилишдан олдин унинг даража ва эшиқларини зич ёпиб, барча тешиқ-ёриқларини лой билан яхшилаб сувалди. Омбор зараркундаларига қарши қуйидаги препаратлар қўлланилди.

1-Бўш омборларга. ТИТАН 10% н.к.к. Препарати билан 0,1-0,2 г меъёрида 1 м кв.жойга 300 мл иш эритмаси сарфланиб нам ишлов берилди, Омбор атрофига 1 м кв.жойга 500 мл иш

эритмаси сарфланиб нам ишлов берилади.

2- Бўш омборларга. ТИТАН 10% н.к.к. Препарати билан 0,1-0,2 г меъёрида 1 м кв.жойга 300 мл иш эритмаси сарфланиб нам ишлов берилди, Омбор атрофига 1 м кв.жойга 500 мл иш эритмаси сарфланиб нам ишлов берилади.

Ишлов берилган омборларни Одамларнинг киришига ва маҳсулот жойлаштиришга 24 соат давомида шомоллатилгандан кейин рухсат этилади.

Барча омбор зараркундаларининг ривожланиши учун энг қулай шароит намликнинг ортиқ бўлишидир. Модомики шундай, экан, омборларда сақланаётган маҳсулотлардаги намликни камайтириш учун бинони шомоллатиб туриш лозим.

Омборда сақланадиган маҳсулотларни зараркундалардан сақлашнинг асосий чораси, омбор зараркундаларини янги биноларга ва тозаланган биноларга ўтиб қолмаслиги учун оқартирилади ва оҳак-керосин аралашмаси пуркалади.

Оҳак-керосин эмульсиясини тайёрлаш учун ҳар 10 л сувга 1 кг керосин, 4 кг чамаси сўндирилмаган оҳак қўшиб аралаштирилади. Бино шу аралашма билан қўлда оқартирилади; пуркаш учун эса аралашма суюқроқ қилиб тайёрланади ва ҳар 10 л сувга сўндирилмаган оҳак икки марта камроқ қўшилади; аралашмани пуркаш вақтида чўкадиган оҳак тез-тез чайқатиб турилади. Қўлда оқартирганда бинонинг 1 м² ерига 1 л аралашма ишлатилса, пуркашда 0,5 л аралашма сарфланади.

Н.КАРИМОВ,

ДДЭТИ Ўсимликларни ҳимояси ва агрохимё лабораториясининг кичик илмий ходими,

Х.ЭРГАШОВА,

ТошДАУ Андижон филиали Ўсимликлар ва қишлоқ хўжалик маҳсулотлари карантини кафедраси стажёр-тадқиқотчиси.

АДАБИЁТЛАР:

1. Олимов.Р.А. Энтомология Тошкент.1977 й 261-262 бет. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ Хўжалигида ишлатиш учун рухсат этилган пестицидлар ва агрохимикатлар рўйхати. Тошкент 2013 й.300-302 бетлар.

ЎУТ: 632.633.31.7.934

ДЕҲҚОНЧИЛИК СИРЛАРИ

ЎСИМЛИКХЎР ҚАНДАЛАЛАР - МОШНИНГ АСОСИЙ ЗАРАРКУНАНДАСИ

Annotation: according to studies carried out in the Tashkent and Surkhondarya regions, alfalfa is the main harmful organism of worms: 42.7-48.4% of crops is the main crop and is twice as high as the second crop, on average 62.3-66.7% .

Аннотация: согласно исследованиям, проведенным в Ташкентской и Сурхандаринской области, люцерна является основным вредным организмом червей: 42,7-48,4% посевов является основной культурой и в два раза выше, чем повторной, в среднем 62,3-66,7 % .

Калит сўзлар: мош, ихтисослашган зараркунанда, беда қандаласи, дала қандаласи, ғўза қандаласи, зарарлаш даражаси.

Маълумки, кейинги йилларда республикада мош экиндан олинadиган маҳсулотларга бўлган эҳтиёж ва талаб кескин ортиб бормокда. Мош қўроқчиликка чидамли, ресурстежамкор экин, уни етиштиришда катта харажат талаб этилмайди. Мош тупроқ унумдорлигини яхшилайди, унинг илдизларида вегетация давомида азот тўпловчи бак-

териялар тўпланади. Вегетация даврида об-ҳавонинг қулай шароитларида у гектарига 200 кг миқдоргача азот тўплаши мумкин. Шунинг учун мош илдизларини ерда қолдириб, ерни ҳайдаш тавсия этилади.

Алмашлаб экиш тизимида мош яхши ўтмишдош экин ҳисобланади. Мош бошқа экинларга қараганда ҳозирги кунда

